

СТАРИЈА ТИРАНИЈА

Реч *тиранин* је вероватно лидског порекла, а код Грка први пут се појављује код песника Архилоха, који је у VII веку п. н. е. живео на острву Парос. Архилох реч „тиранин” користи као титулу за владаре династије *Гига* из Сарда. У прво време реч није означавала нити доброг нити лошег монарха. Она је у свом значењу била неутрална. Касније, како су тирани махом били сурови владари (Перијандар из Коринта, Хиџија из Атине), користи се у негативном контексту. Да термином „тиранин” се означава сурови владар допринела је грчка пропаганда у V веку п. н. е, наиме убице тиранина Хипарха, Хармодије и Аристокитон, у Атини су слављени као хероји. Исто тако поједини филозофи, између осталих и Платон, сматрали су тиранију најгорим обликом владавине. Тиранија је супротност грчке љубави према слободи.

О тиранији и првим тиранима пишу Солон (грчки државник из Атине, живео на прелазу из VII у VI век п. н. е.), Теогнис (писао поучне песме у Мегари током VI века п. н. е.), Никола из Дамаска (написао историју света у 144 књиге, где су данас сачувани само фрагменти, умро 4. п. н. е.), Диоген Лаертије (написао зборник истакнутих филозофа, а живео је у III веку н. е.), Херодот, Тукидид...

Према Вујаклији *тиранија* је власт до које се дошло насилним и незаконитим путем. *Тиранин* у старој Грчкој јесте самовладар, у једној дотле слободној држави, који је превратом дошао до власти.

Од Тукидида сазнајемо да су тираније биле основане у оним државама где су се приходи убрзано повећавали, док је сама Грчка постајала моћнија у преузимању општег богатства. Тукидидови подаци се слажу са чињеницом да су прве тираније биле управо јаки привредни центри: Сикион, Коринт и Мегара.

Прилив богатства је вероватно довео до промена у уређењу држава VII века. Јаз између сиромашних и богатих је био све већи, новац је све више добијао на значају. Теогнис је приметио да новац чини човека од самог рођења. Поштован је и сматран високородним само онај ко је био богат.

Међутим, прилив блага није довољан услов за рушење *олигархије* и завођење владавине једног човека. Можда је Херодот у праву када је напоменуо да је сама олигархија у појединим полисима саму себе уништила. У трећој књизи свог дела каже да под управом неколицине сви желе да се истакну у раду за опште добро. Ово доводи до међусобних сукоба, побуна, покоља... и на крају када су већ сви уморни, добровољно пристају на власт једног човека... Човека од којег се очекује сврсисходно вођење унутрашње и спољне политике.

Вују сматра да је тиранија незаконита монархија, јер појединац не постаје владар нити по наследном праву нити избором већине.

Н. Т. W. Geу (?) тврди да је тиранија на Истму настала тако што су тирани, у ствари, били предводници предорског становништва у борби против Дорана.

Први велики тирани се јављају у Јонији и на Истму око VII века п. н. е.

1. ТИРАНИЈА НА ИСТОКУ

Под утицајем Сарда, града у Лидији, највероватније се тиранија најпре јавила у јонским градовима. Међутим о тиранији у Јонији се веома мало зна. На основу предања сазнајемо да је дошло до немира у градовима када су куће

аристократа рушене и када је успостављен деспотизам.

Тиранин Ефеса Мелан се оженио ћерком лидског тиранина Алијата.

Самос је такође био под тиранима.

Најпознатији је био тиранин из Милета, Тразибул, под чијом владавином град је био добростојећи. Тразибул је оснивао многе колоније на обалама Црног мора, а такође је успео да склопи примирје са Лиђанима. Живео је око 610. године п. н. е.

Митилена на Лезбосу била је значајни трговачки центар за време владавине Пентхилида (?). Међутим тирани нису били омиљени код аристократа. Алкеј, живео у VI веку п. н. е., будући и сам аристократа, певао је песму у којој изражава тугу по смрти тиранина Мирсила који се борио против воље народа. Један од значајних владара Митилене био је Питак. Он је задобио поверење народа истакавши се у бици са Атињанима ради превласти на Хелеспонту и борећи се против тираније. Изабран је на десет година врховне власти, *aesymnetes*. Стекао је репутацију мудрог законодавца. Они који су му се супростављали били су ликвидирани, као нпр. његов некадашњи пријатељ песник Алкеј.

2. ТИРАНИЈА НА ИСТМУ

2.1. Тиранија у Коринту

На прелазу из VIII у VII век п. н. е. Коринт је био најбогатији град у континенталној Грчкој. Истам је повезивао Егејски и Коринтски залив, што је омогућавало Коринту сигурну трговину према западу. Коринтска грнчарија, парфеми и друге драгоцености су извожене на Сицилију и Италију. О раној моћи Коринта сведочи и оснивање Коркире и Сиракузе. Вероватно су Коринћани, све до уздизања Атине, имали економску превласт на западу. Временом су се колоније осамосталиле те су и ратовале са својом метрополном, охрабрене унутрашњим сукобима у самом Коринту.

До 657. године п. н. е. у Коринту контрола над државом била је у рукама аристократског рода Бахијада. Херодот пише да су се Бахијади међу собом женили и удавали. Међутим када је рођена хрома Лабда, ћерка Амфиона, њоме није желео да се ожени ниједан из рода Бахијада. Лабда се напослетку удала за Еетијона који пореклом беше Лапит, а живео је у селу Петра. Лапити су према традицији племе са севера, које се борило против кентаура, ишли у потрагу за златним руном... Вероватно је Херодот пренео предање да је Еетијон Лапит, јер са овом чињеницом Еетијон је аутоматски био племенитог порекла. Поједини истраживачи сматрају да је Еетијон припадао предорском становништву. Пророчиште је Еетијону прорекло да ће добити сина који ће свргнути Бахијаде. Данашњи историчари тврде да је ово предсказање дело непријатеља породице Бахијада.

Ускоро се Лабди и Еетијону родио Кипсел, који је име добио по ћупу где беше сакривен и који га је спасао од војника Бахијада, који су за задатак имали да га убију.

Претпоставља се да је Кипсел, временом, постао војсковођа и да је обезбедио довољну подршку од народа да Бахијаде побије или протера и на тај начин преузме власт. Конфисковао је земљу Бахијада и расподелио је међу својим присталицама.

О Кипселовој владавини се мало зна. Према Херодоту владао је тридесет година. Поштовао је богове и пророчиште, те су његови поклони у Делфима и Олимпији били чести. Делфима је даровао Коринтску ризницу. Олимпији је даровао позлаћену статуу Зевса. У Херином храму (?) је чуван камени ћуп у којем је наводно Лабда сакрила Кипсела, међутим овај дар је дело изузетног мајстора из Перијандровог времена. Заузврат, пророчиште је подржавало Кипсела као владара.

Ковао је новац по узору на Самос, а не по стандардима Арга. По једној верзији у Коркиру су побегли Бахијади. Како би напослетку освојио Коркиру, Кипсел је решио да опседне острво оснивајући колоније око самог острва. Под вођством његова три незаконита сина, завладао је Леукадом, Амбракијом, Анакторијумом. Коркира се супроставила коринтској колонизацији Амбракије. Постоји вероватноћа, на основу једног епитафа на гробу Коркиранина да је погинуо уз бродове на реци, да је дошло до битке између Коринта и Коркире. Исход ове битке је неизвестан, али пре Кипселове смрти постигнут је договор да и једни и други населе Епидамну на јадранској обали, северно од Коркире. Подржао је династију Милтијада у Сиракузи.

Кипсела је наследио његов законити син Перијандар, који је, како би обезбедио себи што сигурнији престо, унајмио телохранитеље, 300 *дорифора*. У прво време Перијандар је блаже владао него Кипсел, али добивши савет од Тразибула, тиранина из Милета, побио је све најугледније људе у Коринту. Као и отац, богато је даровао Делфе и Олимпију. Градио је храмове од камена и организовао игре на Истаму у част бога Аполона. Шири култ *Диониса*, народни култ који није познавао класне разлике.

Перијандар је донео законе како би ограничио луксуз и беспотребно мешање грађана у политику. Дозвољавао је држање малог броја робова, кажњавао је доколицу и наплаћивао је коришћење коринтских лука.

За време своје тираније, од 627 до 586. п. н. е. предложио је да се на Истаму прокопа канал, ради повезивања коринтског и егејског залива. Међутим овај посао је захтевао много новца и физичке снаге, те је место канала изграђен камени пут *diolkos* са два колосека. На овом путу кола су превозила лакше бродове или товар са бродова. О овој врсти превозења писао је и Плиније Старији. Педесетих година двадесетог века пронађени су остаци овог пута.

Прокопао је канал на Леукади, те је од полуострва настало острво.

За разлику од оца колонизује и простор истока. Основао је Апологију Илирику ради трговине са Илирима, а његов син Потидеју на Халкидику за трговину са становништвом Македонског приморја.

Преко брачне везе, повезао се са Проклом, тиранином Епидаура. Касније Перијандар је и освојио Епидаурис, град познат по амфитеатру и храму Ескулапа.

Успео је да оствари пријатељске везе са Атином, Лидијом и Египтом. Наиме, Перијандар је тај који је измирио Атињане и Митилејане (еолски град на Лезбосу), а који су били ратовали око некадашње тројанске земље.

Око VIII века п. н. е. Коринћани су сарађивали са Самосом, где су коринтски бродоградитељи правили бродове за Самњане. Међутим у време Перијандра, Коринт мења политику и све више сарађује са Милетом. Милет је још за време Лелантинског рата, 734 - 680. п. н. е., постао непријатељ Самњана, јер су ови последњи били савезници Халкиде у борби против Еретрије, коју је пак подржавао Милет. Да се Коринћани још више удаље од Самњана помогао је самски препад на Егину, за коју су били заинтересовани сами Коринћани. У сваком погледу савез са Милетом је био више него добродошао. Коринћани су били заинтересовани за исток, а Милет је одржавао везе и са Египтом, а по рату са Алијатом, и са Лидијом. О вези сведочи и коринтска грнчарија пронађена на истоку, одоносно милетска у Сибарису.

О вези Тразибула и Перијандра може посведочити једна Херодотова прича. Када је Алијат заједно са Лиђанима у једној инвазији случајно срушио храм атински, а онда се тешко разболео, Делфи су га саветовали да обнови храм. О савету Делфа Перијандар је обавестио Тразибула. Тако када је Алијат послао изасланике у Милет да негирају истину, док он сам не обнови храм, Милећани уживајући у свом тобожњем богатству, убедили су изасланике да је то једна добродошао држава. Сада Алијат сматрајући Милећане за озбиљне непријатеље склопио је мир са њима и изградио чак два храма у Асесу посвећена Атини.

Да је Перијандар ценио и одржавао везе са Египтом сведочи и име Перијандровог нећака и наследника, Псаметића (како су се звали и фараони Саиске династије).

О вези Египта и Коринта могу посведочити и египатски предмети пронађени у коринтској луци Перахора.

Иако је песник Арион са Митилене славио власт Перијандра, Перијандар је био суров тиранин. Убио је своју жену Мелиту, ћерку тиранина из Епидаура. Угледне жене Коринта је скинуо до голе коже у Херином храму ради проналажења блага свог пријатеља. Протерао је свог сина Ликофрона из Коринта, којег су касније убили становници Коркире. Да би се осветио Коркиранима, послао је триста синова из угледних породица Коркире, Алијату (владару Лидије) да му служе као евнуси. Дечаке су спасили Самљани.

Перијандра је наследио његов нећак Псаметих, који је убијен 582. п. н. е. Његово тело и кости предака су однесене ван територије Коринта, а кућа Кипселида је сравњена са земљом. Колико је династија Кипселида постала омражена сведочи и чињеница да је Кипселово име било обрисано са личног поклона којим је даровао Делфе.

У Коринту је поново успостављена олигархија, владавина мањине. У Амбракији је успостављена демократија, док је Коркира постала независна и заклето непријатељ Коринћана.

2.2. Тиранија у Сикиону

У суседству Коринта налазио се град Сикион. За разлику од Коринта, трговачког града који је активно учествовао у колонизацији, Сикион није оснивао нове насеобине. Сикион је својевремено био познат по свом воћу и поврћу, те је он више био град аграрног карактера.

Први тиранин у Сикиону је био Ортагора, који је на власт дошао 655. п. н. е. Владавина ове династије је трајала један век. Делфи нису били посебно одушевљени владавином Ортагориде, те од Делфа и потиче тврдња да је отац Ортагориде био, у ствари, кувар или касапин. Ортагора је вероватно припадао предорском становништву. Истакао се у пограничним сукобима, када је постављен за војсковођу, а ускоро постаје и тиранин.

Тирани у Сикиону су носили титулу поглавара свештеничког (*басилеуса*). Мирон I, из рода Ортагориде, је победио у једној трци 648. у Олимпији и даровао га драгоценостима у своје и име народа Сикиона.

У прво време је тиранија била умерена, али за време Мирона II постаје угњетачка. Мирона II је убио његов брат Изодем заједно са Клистеном и Ешином (?).

За време Клистенове владавине, 600 - 570., долази до трвења између предорског и дорског становништва. Наиме Сикион је дуго био опседан, а потом и освојен од Дораца из Арга. Дорац Адраст, који је према традицији предводио седам аргивских хероја против Тебе у рату пре Тројанског, тврдио је, својевремено, да он треба да управља Сикионом као наследник свога деде, а краља Сикиона, Полиба. Клистен је тежио да укине Адрастов култ у Сикиону, а забранио је и певање Хомерових песама где се величају Аргејци и протерао је аргивске рапсоде, све у циљу антидорске политике. Како би онемогућио било какву владавину Адраста у Сикион уводи култ његовог љутог непријатеља Меланипа из Тебе. У истом периоду, како Херодот пише, Клистен је променио називе племена у Сикиону. Племена, којем је сам припадао, назвао је *Архелаји* или владоци, док је дорска племена назвао *Хијати* (Свињари), *Онеати* (Магарчари), *Хереати* (Прасетари). Клистен је у сваком погледу штито интересе недорског племена у Сикиону. Шездесет година после Клистенове смрти Дорци су повратили своја првобитна имена племена: *Памфили*, *Димани*, *Хилеји*.

Ортагориди су учествовали у првом Светом рату око надзора над *Делфским амфикионом* 595 - 586. п. н. е.

Аполонов храм у Делфима или Пито (Делфи су називани и по Делфовој ћерки Питиди, Пито) налазио се у фокидском граду Криси на јужним падинама Парнаса.

Становници Крисе су сматрали да превласт у Делфима припада њима, док су Делфи тежили да се ослободе Фокиђана тражећи савезника у Тесалцима.

Амфиктион или *околно становништво* су чинили дванаест племена североисточне Грчке: Perhabui, Phthiotai, Dolopes, Malioi (?), Тесалци, Магнежани, Енејци, Локриђани, Дорци, Фокиђани, Јонци и Беођани. Седиште Амфиктиона је било на Термопилима у Антали, близу Деметриног светилишта (?). У Амфиктиону су решавана важна религијска и политичка питања, где је свако племе имало по два гласа.

Криса је управљала територијом од севера, дуж обале па све до Делфа и била је моћнија но Делфи. Криса, од сваког ко је желео да посети Делфе, је убирала одређени данак. Шта год да је био разлог свађе између Делфа и Фокиђана, предмет је пренет на Амфиктион. Одлучено је, највероватније под утицајем Тесалаца, да се поведе рат против Крисе. Решено је да се Криса потпуно уништи, јер је већ била одвећ јака управљајући Крисејским заливом, касније названим Коринтским. Снаге Амфиктиона ојачане су снагама Атињана, предвођених Алкмеонидима, и Сикионцима, предвођени Клистеном 591. п. н. е. Клистен је имао посебан интерес да учествује у првом Светом рату. Желео је придобије пророчиште, које није било посебно наклоњено владавини Ортагорида, ради подршке његовој породици. Град Криса је прво опседан, а затим је и освојен и спаљен. Становништво је продато у робље, а град је срањен са земљом. Територија некадашње Крисе посвећена је Аполоновом храму и ову земљу нико није смео узорати.

Последица овог рата јесте зближавање Амфиктиона и пророчишта у Делфима. Делфи долазе под заштиту Амфиктиона и имају пуну самосталност.

Победа је прослављена одржавањем првих Питијских игара 582. п. н. е., које су се одржавале на сваке четири године. Клистен је победио у првој трци борбених кола и освојио лаворов венац. Узео је учешће и у организовању питијских игара у Сикиону, које су касније славиле име Адраста. Такође је богато даровао Делфе дајући Сикионску ризницу.

Када је на питијским играма у Олимпији освојио прво место са својим четворозапрежним колима решио је да уда своју ћерку Агаристу. Позвао је у Сикион све просце из угледних породица Хеладе да се надмећу у разним вештинама ради руке Агаристе. Клистену су се нарочито свидели просци из Атине, Мегакле, а посебно Хипоклид који је био сродник породице Кипселида у Коринту. Након годину дана Клистен се ипак одлучио за Мегакла из породице Алкмеонида, те се овај и оженио Агаристом око 575. п. н. е. Агариста је родила славног Клистена, који је успоставио демократију у Атини по владавини Пизистратида и Хипократа, чија је ћерка била Агариста, мајка Перикла.

После Клистенове смрти, завршено је са тиранијом у Сикиону, која се сада налазила под притиском Спарте.

2.3. Тиранија у Мегари

Мегара се налазила северно од Коринта. Била је насељена Дорцима. Колонизовала је простор Сицилије, али њене прве насеобине нису биле дугог века. Колоније су потиснуте према западу, као нпр. Селиунт, и граничиле су се са феничанским. Због лоших односа са Коринтом, Мегара напушта колонизовање територије запада, а пажњу усмерава на оснивање насеобина према истоку. Тако настају Калхедон и Визант. Мегара је морала учествовати у колонизацији јер је њена матична територија била стиснута између Атике и Коринта, које су онемогућавале пораст становништва овог града.

У другој половини VII века п. н. е. на власт долази Теаген као представник сиромашног народа Мегаре.

Током своје владавине поубијао је многе угледне људе Мегаре. Изградио је водовод, а своју ћерку је удао за Килона из Атине, који је касније покушао, али

безуспешно, да као тиранин уједини снаге Мегаре и Атине. Теаген није поштовао наследна права. Убијен је од стране аристократа и за собом није оставио наследника.

У VI веку Мегара ће се сукобити са Атином око превласти над Саламином.

Извори:

— Херодотова Историја, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

— N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 b.c., Oxford 1959.

Белешке:

— са предавања С. Ферјанчић у току летњег семестра 2001/2002.